

ՄԻԻԹԱՐՅԱՆ ՄԻԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Մխիթարյաններ, հայ կաթողիկական վանական և մշակութային հաստատություն:

Հիմնադրել է **Մխիթար Սեբաստացին** 1701 թ. սեպտեմբերի 8-ին, Կ. Պոլսում՝ հոգևոր, ուսումնակրթական, գիտական և մշակութային գործունեություն ծավալելու նպատակով: Միաբանությունը դրվել է Տիրամոր մասնավոր պաշտպանության ներքո՝ «Որդեգիր Կուսի-Վարդապետ Ապաշխարության» նշանաբանով, որի սկզբնատառերն այսօր էլ գրված են Մխիթարյան միաբանության գինանշանի վրա: 1706 թվականին միաբանությունը տեղափոխվել է վենետիկապատկան Սորեա թերակղզում (Հունաստան) գտնվող Մեթոն բերդավան:

1717 թվականից հաստատվել է Վենետիկի Ս. Ղազար կղզում:

1712 թ. Վատիկանը Մխիթար Սեբաստացուն ճանաչել է միաբանության առաջնորդ, նրան շնորհել արքահոր կոչում: XIX դ. սկզբին, երբ Ֆրանսիան վերացրել էր իր տիրապետության ներքո գտնվող բոլոր կրոնական միաբանությունները, Ֆրանսիայի կայսր Նապոլեոն I Բոնապարտը 1810 թվականի օգոստոսի 17-ի հրովարտակով Ս. Ղազարի հայկական միաբանությունը ճանաչել է գիտական հաստատություն՝ «Հայկական ակադեմիա» պատվավոր տիտղոսով:

Իր ստեղծման օրվանից Մխիթարյան միաբանությունը ծավալել է հայագիտական-բանասիրական և մշակութային բուռն գործունեություն: XVIII դ. 1-ին կեսին Մխիթարյան միաբանության հայագիտական գործունեության նշանակալից երևույթը Մխիթար Սեբաստացու «Բառգիրք հայկազեան լեզուի» (հ. 1, 2, 1749, 1769) բացատրական բառարանի հրատարակումն էր:

Վենետիկի Մխիթարյանների տպարանը հիմնվել է 1789 թ.: Առաջին տպարանապետն է եղել Հովհ. Չոհրապր: Մխիթարյանների հրատարակչական գործունեությունը սերտորեն առնչվել է իրենց տպարանի աշխատանքի հետ: Առաջին տարում տպարանը լույս է քնծայել Գրիգոր Նարեկացու երկերը՝ «Գիրք աղօթից» («Սատեան ողբերգութեան») և «Մեկնութիւն Երգոց երգոյն Սողովմոնի», ապա՝ Մխիթար Գոշի առակները («Առակք և ոտանաւորք իրատականք», 1790), Դազար Փարպեցու «Պատմութիւն Հայոց»-ը (1793), Մովսես Խորենացուն վերագրվող «Գիրք պիտոյից»-ը (1796) և այլն: Տպագրվել են նաև միաբանների գործերից: 1800 թ. այդտեղ տպագրվել է Մխիթարյանների առաջին (հայոց երկրորդ) պարբերականը՝ «Տարեգրութիւն»-ը:

Վենետիկի Մխիթարյանների կարևորագույն հրատարակություններից է Աստվածաշնչի երկրորդ (1805, առաջինը՝ 1733) հրատարակությունը՝ Հովհ. Չոհրապի աշխատասիրությամբ: XVIII դ. 2-րդ կեսից Մխիթարյան միաբանությունը վերելք է ապրել հայ մշակութային և գիտական առաջնակարգ գործիչներ Ս. Ագոնցի (1740-1824), Ս. Չամչյանի, Գ. Ավետիքյանի, Ս. Ավգերյանի, Հ. Ավգերյանի (1774-1854), Դ. Ինճիճյանի (1758-1833), Ս. Չախչախյանի (1770-1835), Ե. Թովմաճանի (1777-1848), Ա. Բագրատունու (1790-1866), Է. Հյուրմյուզյանի (1799-1876), Դ. Ալիշանի, Գ. Չարբհանայանի (1827-1901) և այլոց գործունեության շնորհիվ: Սկսվել է «Մատենագիրք նախնեաց» և նույնի համառոտ հանրամատչելի բնույթ կրող «Ընտիր մատենագիրք», ինչպես նաև «Սովերք հայկականք» շարքերի հրատարակությունը: Բնագրագիտական ճշգրտումներով, առաջաբանով ու ծանոթագրություններով հրատարակվել են Գրիգոր Նարեկացու «Մատենագրութիւնք» (1827), Բարսեղ Կեսարացու «Ճառք...» (1830) Փավստոս Բուզանդի «Պատմութիւն Հայոց» (1832), Մխիթար Հերացու «Ձերմանց մխիթարութիւն» (1832), Դավիթ Անհաղթի «Մատենագրութիւնք» (1833), Եղիշեի «Մատենագրութիւնք» (1838), Մովսես Խորենացու «Մատենագրութիւնք» (1843, 2-րդ հրտ. 1865) և համաշխարհային ու հայ դասականների այլ գործեր:

Մխիթարյանները հանդես են եկել նաև ինքնուրույն հայագիտական, պատմաբանասիրական, աշխարհագրական, բառարանագիտական, աստվածաբանական և այլ բնույթի աշխատություններով:

XIX դարը բեղմնավոր էր նաև Մխիթարյան միաբանության գրական-գեղարվեստական գործունեությունը, որի հիմքը դրել էր Մխիթար Սեբաստացին իր «Տաղարան» (1727) բանաստեղծությունների ժողովածուով, որը կլասիցիզմի առաջին ամբողջական դրսևորումն է հայ գեղարվեստական գրականության մեջ: Հայ կլասիցիզմը հետագա զարգացում է ստացել Ղ. Ինճիճյանի, Ս. Ջախջախյանի, Է. Հյուրմյուզյանի, Գ. Ավետիքյանի ստեղծագործություններում և թարգմանություններում («Տաղը մխիթարեան վարդապետաց», հ. 1-3, 1852-54), իսկ Ա. Բագրատունու «Հայկ Դիւցազն»-ով (1858) հասել է իր գագաթնակետին:

XIX դ. 2-րդ կեսից կլասիցիզմին փոխարինել է ռոմանտիզմը, որի հիմնադիրը Ղ. Ալիշանն է: Մխիթար Սեբաստացու ջանքերով, նրա անձնական գրադարանի հիմքի վրա Ս. Ղազար կղզում հիմնադրվել է Վենետիկի մատենադարանը, որը սկզբնական շրջանում համարվել է նվիրատվություններով, հետագայում՝ նաև գնումներով: XIX դ. կեսին կառուցվել է գրադարանի նոր շենք՝ երկու մասնագիտացված գրապահոցով, որտեղ հավաքվել են ձեռագիր մատյաններ, պարբերականներ ու տպագիր հրատարակություններ՝ հայերեն և այլ լեզուներով: Ներկայիս տպագիր ֆոնդը շուրջ 100 հզ. միավոր է (հազվագյուտ հրատարակություններ հայերեն և այլ լեզուներով), ձեռագիր ֆոնդը՝ 4 հզ.:

1772 թվականին, Ս. Մելգոնյանի (1717-99) աբբահայրության ժամանակ, երբ Մխիթարյան, միաբանությունյան անդամների միջև անհամաձայնություն և վեճ է ծագել կանոնադրության փոփոխության կապակցությամբ, միաբանների մի խումբ՝ Ա. Բաբիկյանի (1738-1825) գլխավորությամբ, թողնելով Վենետիկը, 1773 թ. հաստատվել է Տրիեստում (Ավստրիա), 1810 թվականից՝ Վիեննայում: 1811 թվականի հունիսի 8-ին ավստրիական կառավարությունը պաշտոնապես ճանաչել է նրանց գոյությունը:

Մխիթարյան միաբանությունյան Վիեննայի ճյուղավորումը կարճ ժամանակում կրկնապատկել է իր անդամների թիվը: 1874 թ. միաբանության տարածքում կառուցվել է եկեղեցի: Ժամանակի ընթացքում միաբանությունում ստեղծվել է մատենադարան, որտեղ պահվում են շուրջ 2600 հայերեն ձեռագրեր, ավելի քան 120 հզ. գիրք՝ հայերեն և օտար լեզուներով, հայ պարբերական մամուլի հարուստ հավաքածու: Միաբանությունն ունի նաև թանգարան, որի բազմաթիվ ցուցանմուշներից հատկապես հայտնի են հայկական դրամների, եկեղեցական զգեստների և սպասքի հավաքածուները: 1811-12 թթ. Վիեննայի Մխիթարյան միաբանությունը հիմնել է տպարան (գրքեր է տպագրել 50

լեզուներով) և ծավալել գրահրատարակչական լայն գործունեություն: Վիեննայի Մխիթարյան միաբանությունն իր ծաղկուն շրջանն է ապրել XIX դ. 2-րդ կեսից՝ նշանավոր գիտնական հայագետներ Վ. Չայրիսյանի (1803-34), Ս. Գարագաշյանի (1818-1908), Հ. Գաթրըրճյանի, Ղ. Հովնանյանի (1817-97), Կ. Միպիյանի (1824-78), Ա. Այտընյանի (1825-1902) և այլոց գործունեության շնորհիվ, որոնք զարգացրել են հայ քննական լեզվաբանությունը, պատմագրությունը, դրամագիտությունը, ձեռագրագիտությունը և այլն:

Հիմնադրման սկզբից Վիեննայի Մխիթարյանների գործունեության մեջ գերակշռել են հայագիտական-բանասիրական, լեզվաբանական-թարգմանական աշխատությունները, հրատարակվել են կրոնասատվածաբանական բնույթի գործեր՝ «Խորհրդատետր սրբոյ պատարագին...» («Պատարագամատույց», 1803 և այլն): Հիշատակության արժանի են Պ. Հովնանյանի «Մարդկային լեզուին սկզբան» (1857), Հ. Գաթրըրճյանի «Տիեզերական պատմութիւն ի սկզբանէ աշխարհի մինչեւ ցմեր ժամանակս» (հ. 1, 2, 1849, 1852), Ա. Այտընյանի «Քննական քերականութիւն աշխարհաբար կամ արդի հայերէն լեզուի» (1866), Ս. Տերվիշյանի «Հնդեւրոպական նախալեզու» (1885) և այլ աշխատությունները: Ստեղծվել են գեղարվեստական երկեր, կատարվել թարգմանություններ:

XIX դ. վերջից և XX դ. սկզբից Մխիթարյան միաբանության երկու ճյուղավորումները սերտորեն համագործակցում են միմյանց հետ և իրենց կարևոր նպաստը բերում հայ գիտությանն ու մշակույթին:

XIX դ. վերջից իրենց գիտական, գրական, մշակութային գործունեությամբ հայտնի են Գ. Գալեմբյարյանը (1862-1917), Բ. Սարգիսյանը (1852-1921), Հ. Տաշյանը, Ա. Ղազիկյանը (1870-1932), Ս. Էփրիկյանը (1873-1952), Վ. Հացունին (1870-1944), Բ. Չրաքյանը (1877- 1970), Հ. Աստուրյանը (1880-1950), Ս. Պոտուրյանը (1881-1959), Ն. Ակինյանը, Վ. Հովհաննիսյանը (1894-1977), Հ. Ոսկյանը (1895-1968), Վ. Ինգլիզյանը (1897-1968), Ս. Ճանաշյանը (1908-74), Պ. Անանյանը (1920-98), Ս. Ճեմճեմյանը (1939-96), Օ. Սեքույանը (ծ.1921), Լ. Չեքիյանը (ծ. 1943) և ուրիշներ:

Մխիթարյանները գործուն մասնակցություն են ունենում հայագիտական միջազգային գիտաժողովներին, սերտորեն համագործակցում Հայաստանի գիտնականների հետ: 1993 թվականից Հայաստանում գործում է «Հայաստանի

Մխիթարյան կենտրոնը», որի նպատակն է օժանդակել Հայաստանի և սփյուռքի ազգային-մշակութային և կրթական կյանքին, ավելի սերտացնել հայրենիքի և սփյուռքի գիտնականների համագործակցությունը Ս. Ղազարի ակադեմիայի հետ:

Մխիթարյան միաբանությունը, Վենետիկի և Վիեննայի պատմական գույգ ճյուղավորումներով, երկարատև բանակցություններից և քննարկումներից հետո Վենետիկի Ս. Ղազար Սայրավանքում 2000 թ. հուլիսի 10-21-ը կազմակերպել է միացյալ ընդհանուր արտակարգ ժողով, որին մասնակից երկու հաստատությունների բոլոր միաբանները որոշել են միավորվել՝ ստեղծելով Մխիթարյան միացյալ միաբանություն՝ մեկ կենտրոնական վարչությունով:

Վենետիկի Ս. Ղազար Սայրավանքը Մխիթարյան միացյալ միաբանության գլխավոր կենտրոնատեղին է, Վիեննայի վանքը՝ առաջին գլխավոր մենաստանը, որը պետք է ունենա տեղական աբբահայր տիտղոսը կրող մի վանահայր: Չույգ միաբանությունների բոլոր առաքելավայրերն ու կենտրոնները կառավարվելու են նորընտիր ընդհանրական աբբահոր և իր Միացյալ վարչական խորհրդի կողմից:

Մխիթարյան միաբանության գործունեության կարևոր ասպարեզներից է ուսումնակրթական առաքելությունը:

1732 թ. Ս. Ղազարի վանքին կից հիմնվել է ճեմարան (ակադեմիա), որը հետագայում դարձել է ճանաչված ուսումնագիտական կենտրոն: Այստեղ հայոց լեզվին ու մշակույթին են ծանոթացել Եվրոպայի բազմաթիվ անվանի մտավորականներ՝ Բայրոնը, Բրեյնդը, Ստենդալը, Պետերմանը, Վ. Սկոտը և ուրիշներ.: Միաբանությունը 1834 թ. վարժարան է հիմնել Պադուայում (Մուրատյան), 1836 թ.՝ Վենետիկում (Ռափայեյան), որոնք 1870 թ. միավորվել են և կոչվել Վենետիկի Մուրատ-Ռափայեյան վարժարան: Վենետիկի Մխիթարյանների տնօրինության տակ գործել է նաև Փարիզի Սամուել Մուրատ վարժարանը (1846-1988): Վիեննայի Մխիթարյանների դպրոցներից հնագույնը հիմնվել է 1774 թ., Տրիեստում: Վիեննայում գործում է Աստվածաբանական կղերանոց (ուսումնարան), որտեղ տարբեր երկրներից եկած ապագա Մխիթարյան վարդապետներ ուսումնասիրում են աստվածաբանություն, հայ ժողովրդի և եկեղեցու պատմություն, փիլիսոփայություն, հայ բանասիրություն և այլ առարկաներ:

XIX դ. Մխիթարյան միաբանությունը Կ. Պոլսում ունեցել է 6 նախակրթարան: Կ. Պոլսի ֆրանցիսկյան վանքին կից Վիեննայի Մխիթարյանները 1830 թ. հիմնել են դպրոց, որը

1857 թվականից տեղափոխվել է Բանկայթի թաղամասը (հայտնի է Մխիթարյան լիցեյ անունով): Դպրոցներ են հիմնվել Հունգարիայի հայ գաղթավայրերում՝ Եղիսաբեթուպոլսում (1746, ծրագիրն ու կանոնադրությունը 1790 թ. կազմել է Ս. Չամչյանը), Վարատինում (1749), Սիրվիզում (1797), ինչպես նաև՝ Տրապիզոնում (1817), Ղարասուրբազարում (1821), Ախալցխայում (1831), Սիմֆերոպոլում (1850), Քավթառուլ գյուղում (1880, այժմ՝ ՀՀ Ծիրակի մարզի Փանիկ գ.), Պարտիզակում (1883), Սավորայում (1885), Նիկոմեդիայում (1887), Մուշում (1892), Սերդիմում (1911), Խարբերդում (1912) և հայաբնակ այլ վայրերում: Մինչև առաջին համաշխարհային պատերազմը Վիեննայի Մխիթարյաններն ունեցել են 26 դպրոց: 1918 թ. Կ. Պոլսի Ծիշլի թաղամասում հիմնվել է որբանոց-դպրոց, որը 1921 թ. տեղափոխվել է Գատը գյուղ, 1922 թ.՝ Իտալիայի Ֆիեսո գյուղ, ապա՝ Սիլան: 1936 թ. նոր դպրոցներ են հիմնվել Ալեքսանդրիայում, Հալեպում (վերջինս՝ լիցեյի ծրագրով): Բեյրութի Հազմիե արվարձանում Մխիթարյաններն ունեն երկրորդական մի վարժարան, 1972 թ. բացվել է միաբանության Ռատուդայի (Լիբանանում) դպրեվանքը, 1956 թ.՝ Բուենոս Այրեսի (վենեսուելյան), 1979 թ.՝ Լոս Անջելեսի (վիեննական) Մխիթարյան դպրոցները:

Մխիթարյան միաբանությունը հայ գիտամշակութային կյանքում կարևոր ներդրումն է ունեցել իր պարբերական մամուլով: 1843 թվականից անընդմեջ Վենետիկի Մխիթարյանները հրատարակում են «Բազմավեպ» ամսագիրը, որը ներկայումս հրատարակվող հայ ամենահին պարբերականն է: Վիեննայի Մխիթարյանները 1847-63 թթ. հրատարակել են «Եվրոպա» շաբաթաթերթը, 1887 թվականից՝ «Հանդես ամսօրյա» ամսագիրը: Մխիթարյանների հրատարակած պարբերականներից առավել հայտնի են նաև՝ «Եղանակ բյուզանդյան» (1803-20), «Դիտակ բյուզանդյան» (1812-16), «Հայ ընտանիք» (1969 թվականից, դպրոցական պատկերազարդ ամսագիր, 1947-60 թթ.՝ «Մխիթարյան ընտանիք», 1960-62 թթ.՝ «Ընտանիք», 1963 թվականից՝ կրկին «Մխիթարյան ընտանիք») հանդեսները և այլն:

Աղբյուրը՝ «Քրիստոնյա Հայաստան» հանրագիտարան, Երևան, 2002:

**Մխիթարյան Միաբանության մասին հեռուստահաղորդումների
համացանցային հղումներ**

1. https://www.youtube.com/watch?v=GRyZ_M09eiY Միսիթարյան միաբանություն, ՄԲ. Դազար կղզի
2. <https://www.youtube.com/watch?v=bEUgWVPmSLg> Օտար, ամայի ճամփեքի վրա - Վենետիկ. Սուրբ Դազար
3. <https://www.youtube.com/watch?v=E1Hi5V5Xwrc> Միսիթարյան Միաբանություն
4. <https://www.youtube.com/watch?v=1ZiXwgbCLv8> Հայորդիներ /Միսիթար Սերաստացի/